

Guilfoyle, M. (2014)

The Person in Narrative Therapy: A Post-Structural, Foucauldian Account

New York – Palgrave Macmillan

Luc Van den Berge *

De in het najaar van 2017 plots overleden Michael Guilfoyle was klinisch psycholoog en psychotherapeut. Hij doceerde aan de Rhodes Universiteit en de University of the Western Cape, beide in Zuid-Afrika. Zijn belangrijkste publicatie, *The Person in Narrative Therapy*, behandelt de kwestie van het statuut van de persoon in de narratieve therapie.

De vraag die Guilfoyle stelt is hoe het mogelijk is dat White enerzijds geïnspireerd is door een op het eerste gezicht deterministische visie op de mens, gebaseerd op het denken van de filosoof Foucault, en anderzijds toch uitgaat van de mogelijkheid van wat hij *personal agency* noemde. *Personal agency* zouden we kunnen vertalen als het gevoel van mensen dat ze greep hebben op de dingen en tot actie kunnen komen (te vergelijken met het besef van invloed). Dezelfde paradox merkt hij op bij Foucault zelf, die pas op het einde van zijn leven meer ruimte liet voor een actief kiezend en beslissend subject (het ethische subject). Vanuit deze spanning bouwt Guilfoyle aan een nieuwe theorie van de persoon in de narratieve therapie,

* Doctor in de pedagogische wetenschappen, master in de wijsbegeerte en systeemtheoretisch psychotherapeut. Werkzaam in een centrum voor geestelijke gezondheidszorg en verbonden aan een groepspraktijk voor psychotherapie, coaching en filosofisch consult. Als onderzoeker verbonden aan het Labo voor Educatie en Samenleving (KUL). Geassocieerde trainer bij de Interactie-Academie.
E-mail: luc.van.den.berge@skynet.be

die volgens hem in andere therapeutische stromingen – hij noemt alleen de psychoanalyse – meer uitgewerkt is, en die volgens hem ontbreekt in de narratieve stroming.

Dit boek handelt overigens niet alleen over de persoon van de cliënt, maar heel nadrukkelijk ook over de persoon van de therapeut Michael Guilfoyle en hoe deze zichzelf ervaarde in de wereld van de post-structurele (narratieve) therapie. Een van de redenen om dit boek te schrijven was zijn gevoel dat veel therapeuten moeten hebben (gehad) – en als beginnening in de wereld van de narratieve therapie beken ik graag dat ik een van die mensen ben – dat men nooit een zo goede *narratieve* therapeut zal worden als White of Epston. In de ruim aanwezige casuïstiek beschrijft Guilfoyle niet alleen de onzekerheden en gevoelens van mislukking van zijn cliënten, maar ook van zichzelf. Guilfoyle slaagde er bijvoorbeeld vaak niet in om cliënten mee te krijgen in het *externaliserend* spreken over problemen. Deze gevoelens van falen waren een belangrijke reden voor hem om terug te keren naar het denken van de vroege Foucault en de Foucaultiaanse traditie, omdat deze volgens Guilfoyle plaatsmaken voor gevoelens van mislukking en van vastlopen die cliënten mee de therapiekamer binnenbrengen, en die ook therapeuten kunnen ervaren. In veel van Foucaults filosofische werk is er inderdaad weinig ruimte voor subjectieve vrijheid omdat hij vooral onderzoek doet naar sociale discoursen, en hoe die het subject als het ware vormgeven – Guilfoyle zal het woord ‘constitueren’ gebruiken. Dit denken van Foucault neemt volgens Guilfoyle de hopeloosheid en het gevoel van vast te draaien in het leven van zijn cliënten theoretisch serieus en zal de clinicus helpen om dit ook therapeutisch voldoende ernstig te nemen. De goede verstaander kan hier overigens toch ook subtiele kritiek opmerken op White, die naar het einde van zijn leven steeds minder verwees naar Foucault, en die door Guilfoyle verweten wordt een ‘therapeutische optimist’ te zijn (p. 13).

Op het theoretische vlak stelt Guilfoyle twee vragen, die aanvankelijk erg abstract lijken en maar gaandeweg in het boek bevattelijker worden voor de lezer. (1) Als de persoon een *product* is van sociale discoursen en van machts-/kennisdynamieken, hoe kan hij of zij dan *personal agency* ervaren, of hoe kan hij of zij zich daar dan ooit tegen verzetten? En (2) wie of wat is de persoon?

Vanuit een kritiek op het humanistische psychologische gezichtspunt dat stelt dat wij als subjecten vrij zijn om ons leven zelf richting en zin te geven, geloofde Foucault dat subjectiviteit een product was van *machts-/kennisdynamieken* waaraan we niet kunnen ontsnappen. Voor Foucault waren kennis en macht met elkaar verweven. Een voorbeeld kan dit misschien verduidelijken. Weten wie 'cliënt' is en wie 'therapeut' levert niet zozeer kennis op van de werkelijkheid, maar brengt deze werkelijkheid voort. Hierin toont zich een voorbeeld van de onpersoonlijke macht waarin Foucault geïnteresseerd was. Ook de therapeut is onderhevig aan deze macht en kan zich daar niet zomaar aan onttrekken. Kennis over bijvoorbeeld schizofrenie construeert mensen die schizofreen zijn, en experts die *moe-ten* kunnen weten of iemand schizofreen is. Deze kennis-/machtsdynamieken manifesteren zich in discoursen, die overigens meer dan talig zijn. Het zijn veelvormige praktijken zoals instituties, wetgeving, materiële inrichting van voorzieningen, taakverdeling, hiërarchie in professionele posities, beleidsbeslissingen, partijprogramma's enzovoort.

Guilfoyle merkt op dat zowel de therapeut White als de filosoof Foucault een belangrijk probleem lijken te negeren. Dit probleem ontstaat omdat ze enerzijds erkennen dat subjecten 'geproduceerd' worden als subjecten door deze machts-/kennisdynamieken, maar anderzijds toch optimistisch geloven in de mogelijkheid van verzet en van personal agency (White), of dat er een mogelijkheid bestaat om een ethisch subject te worden (Foucault). Volgens Guilfoyle is het belangrijk om de twee impliciete opvattingen van subjectiviteit die hier aan het werk zijn met elkaar te verzoenen. Vandaar de nood aan een expliciete theorie van de persoon in de narratieve therapie. Guilfoyle is er erg op gebrand om deze puzzel op te lossen.

Hij geeft eerst een zeer helder inzicht in de Foucaultiaanse literatuur over sociale discoursen en macht/kennisdynamieken. Dit is aanbevolen lectuur voor elke therapeut met een interesse voor het denken van Foucault en zijn volgelingen. Hij geeft deze inleiding in het denken van Foucault om de lezer in staat te stellen om de cliënt te kunnen ontmoeten als een 'geconstitueerd' (of door externe discursieve processen voortgebracht) subject. Nadat Guilfoyle heel grondig *de opmaak* van het geconstitueerde subject heeft behandeld, geïllustreerd met mooie casuïstische toepassingen, tracht

hij een constitutionele opvatting van verzet uit te werken tegen probleem-gesatureerde verhalen die suggereren dat de persoon het probleem is. Met 'constitutioneel' bedoelt hij dat hij – vertrekkend vanuit het idee dat de persoon gevormd wordt in en door sociale discoursen – op zoek gaat naar mogelijkheden om zich te verzetten of te onttrekken aan deze sociale discoursen. Dit streven kan bij de lezer op het eerste gezicht een paradoxale indruk wekken: hoe kan vanuit een gedetermineerde subjectopvatting verzet tegen reducerende discoursen en dus vrijheid om iets anders te doen mogelijk zijn? Maar Guilfoyle is vastberaden om aan te tonen dat de persoon altijd kan weigeren of op andere wijzen de constituerende krachten kan verstoren.

Guilfoyle geeft toe dat ook volgens White en Foucault mensen zich kunnen en zullen verzetten tegen probleemverhalen die hen positioneren als problematische personen. Hij situeert de mogelijkheid om alternatieve verhalen te ontwikkelen binnen het domein van de discoursen. Het punt dat Guilfoyle wil maken, en dat belangrijk is in zijn argumentatie, is dat volgens White en Foucault de mogelijkheid om zich te verzetten tegen het probleemd discours en alternatieve verhalen te ontwikkelen zich situeert binnen het domein van de discoursen. Er zijn immers volgens White altijd meerdere discoursen, die elkaar gedeeltelijk tegenspreken. De Foucaultiaanse 'macht' kan falen omdat er alternatieve sociale discoursen aanwezig zijn die kunnen inspireren om zichzelf anders te zien en te gedragen dan het probleemd discours voorschrijft (je bent een alcoholist, dus hervat je; je bent een schizofreen, dus ben je ongeneesbaar, dus doe geen moeite om werk te zoeken of je relationeel te binden). Maar er is ook een minder dominant discours, bijvoorbeeld van de Anonieme Alcoholisten, dat de 'alcoholist' voorhoudt dat als hij zijn probleem erkent en bereid is zich te laten steunen door anderen, er wel een uitweg is. Ook voor wat betreft schizofrenie zijn er tegenbewegingen, andere discoursen, die weliswaar minder dominant zijn, maar hoopgevend kunnen zijn.

Guilfoyle accepteert dit niet. Volgens hem vereist de mogelijkheid om zich te verzetten tegen probleemd discoursen helemaal niet dat er sociale praktijken zouden zijn, alternatieve discoursen, die model kunnen staan voor alternatieve handelwijzen. Binnen een Nietzscheaanse gedachtegang situeert

de oorsprong van *agency*, of de mogelijkheid om te handelen, zich niet in het sociale domein, maar wel in het lichaam.

Dus dit is mijn voorstel: de klemtoon op sociale modellen om het voorkomen van verzet te verklaren, zoals we in Whites en Foucaults meest expliciete geschriften terugvinden, verwijst naar een *affirmatie* van een bepaald discours en zijn sociale modellen, maar negeert of minimaliseert de *negatie* door de persoon, met name hoe men zich distantieert van probleem-gesatureerde verhalen en praktijken. We verwarren de 'neen' met het verhaal, en verhalen zijn altijd sociaal. Ik vond deze conceptuele opening van verzet enorm helpend om het 'handelende' ('agentive') individu terug een plaats te geven op de scène van de machtsrelaties en discursieve praktijken. (p. 104)

Dat hij naar Nietzsche refereert, betekent naar mijn gevoel overigens allesbehalve dat hij aan de persoon een positief vermogen zou toeschrijven om als een Nietzscheaanse 'Übermensch' positieve keuzes te maken, maar verwijst eerder naar het idee dat het lichaam een afkeer heeft om bepaalde probleemgesatureerde verhalen te accepteren. Vervolgens probeert Guilfoyle om een wat hij zelf omschrijft als een 'post-Foucault-Foucaultiaanse' denktrant te ontwikkelen en uit te werken over verzet en *personal agency* die nooit ontwikkeld werd door en die verder gaat dan het denken van Foucault. Verwijzend naar een rijke filosofische literatuur ontwikkelt hij drie proposities. Ten eerste: Foucaultiaanse macht kan alleen werken als zijn subjecten al pre-discursieve, belichaamde en actieve wezens zijn, die lichamelijk begiftigd zijn met hun eigen capaciteiten en energieën. Ten tweede: de energieën en acties van dit belichaamde wezen verzetten zich tegen en overschrijden als het ware de vereisten van de macht. Ten derde: om te voorkomen dat men in betekenisloosheid terechtkomt, moet de persoon deze weerstanden kanaliseren via nieuwe vormen van (discursieve) onderwerping. Deze drie proposities vormen de ruggengraat van het verdere argument.

Guilfoyle maakt dus een onderscheid tussen *positieve* weerstand of verzet, die nog steeds 'discursief' is, met eigen discursieve inhouden, en *negatieve* weerstand, die we moeten opvatten als een weigering van *elk* discours,

en die haar ontstaan vindt in onze lichamelijke veelvoudigheid. Negatieve weerstand houdt een weigeren in van een bepaalde probleemidentiteit, maar bevat omdat hij lichamen is nog geen talige en dus discursieve inhoud, en bevat als dusdanig nog geen voorstel voor een nieuwe identiteit. 'Het gaat hier om een lichamen weerstand, nog geen discursieve.' (p. 116)

Guilfoyle neemt hier een radicaal standpunt in, dat volgens mij problematisch is. Het klopt dat het lichaam een 'eigengereidheid' heeft en dat het als het ware in de opvoeding, in onze 'socialisatie', in het leren van de dingen die we doen in zekere zin getemd dient te worden, en dus letterlijk 'in cultuur' wordt gebracht. Dit doet mij heel erg denken aan wat de filosoof Wittgenstein (1958) schrijft over hoe kinderen bijvoorbeeld leren lezen en schrijven, of leren tellen. Dat gebeurt met de nodige (zachte) dwang. Maar eenmaal we in de cultuur en de taal en de discourses binnengetreken zijn, dan lijkt er mij geen weg terug. Voor Guilfoyle blijft er als het ware een voortalige, pre-discursieve kern achter. Dit doet denken aan de kritiek van Rorty (1989, p. 64) op Foucault. Rorty verdenkt Foucault ervan enerzijds akkoord te gaan met het idee dat het menselijke subject datgene is wat de opvoeding en culturele ontwikkeling ervan maakt, maar dat hij anderzijds toch blijft vasthouden aan iets wat diep in de mens aanwezig is dat door die culturele ontwikkeling wordt vervormd. Hoe dan ook geloof ik dat wat Guilfoyle verder in het boek schrijft over zijn therapeutische praktijk ook vanuit het talige of discursieve begrepen kan worden.

Dan neemt hij dit argument mee naar zijn therapeutische praktijk en ontwikkelt hij wat we een originele bijdrage (of poging tot) aan de narratieve therapie kunnen noemen: een 'inlevende, narratieve positionerende praktijk' (*an empathic positioning practice*). Men dient de (hopeloze) cliënt te benaderen als een 'geconstitueerd subject', met andere woorden met de cliënt zoals en waar hij geïnstalleerd is door de macht/kennisdiscourses. Luisteren komt dan neer op het trachten om de vraag te beantwoorden 'Wie ben jij in dit verhaal?', of meer bepaald luisteren naar impliciete identiteitsposities. Het gaat hier overigens niet om het 'authentieke zelf', als dat al zou bestaan, maar juist om zijn tegendeel: het zelf zoals het door 'het andere', de discourses wordt geconstitueerd (geconstitueerd). Door

deze positionering woordelijk terug te geven aan de cliënt, probeert de therapeut de cliënt te doen bewegen van een ‘zelf-als-ervaren’ naar een ‘zelf-als-waargenomen’ positie. Dit gebeurt op een manier die voor de lezer als ruw en harteloos kan overkomen, en wellicht ook voor de cliënt, zoals in het volgende voorbeeld op pagina 144 (casus Oscar):

Als een zwakke man word je verondersteld je hoofd te buigen, weg te kijken, hem niet in de ogen te kijken. Dat is hoe zwakke mannen, sulen, mannen die als vliegen kunnen weggeveegd worden zichzelf gedragen. Bedoel je zoiets?

Hoezeer dit ook tegen de intuïtie lijkt in te gaan, Oscar reageert verrassend genoeg enthousiast op deze en andere ‘reflecties’. Het lijkt er zelfs op dat Oscar zich voor het eerst echt gehoord voelt. Maar waarom zou een narratieve therapeut zijn cliënten confronteren met zulke harde oordelen over zichzelf? Het punt is – dat is althans wat Guilfoyle gelooft – dat een heldere articulatie van een min of meer coherent narratief van de probleemervaring, maar ook van hoe de persoon *precies* gepositioneerd is binnen dit narratief, noodzakelijk is en aangedikt moet worden, omdat dit weerstand zal oproepen die de grip van het probleem op de persoon zal ontwrichten (p. 137).

Verwijzend naar Bakhtin, Nietzsche en Klossowski legt Guilfoyle uit dat mensen zich altijd zullen verzetten tegen een dergelijk finaal, hen ‘afmakend’ oordeel (*a finalizing judgment*) dat over hen wordt gemaakt. Om zich hiertegen te *kunnen* verweren of afzetten, moet het finale oordeel wel *uitgesproken* worden. En dit is wat Guilfoyle betracht met zijn post-structurele, narratieve versie van empathie, onder de vorm van ‘collaboratief inlevend positioneren’. Hij illustreert dit verder met de casus van de suïcidale Kevin, die een dodelijk auto-ongeval veroorzaakte waarbij een vriend het leven verloor. Kevin is ervan overtuigd dat hij de moordenaar is van zijn vriend, en dus niet meer mag leven. Guilfoyle toont Kevin als in een spiegel zijn geconstitueerde subject:

Het zou rechtvaardiger zijn om te zeggen dat je het niet verdient om te leven, want je doodde je beste vriend. Hij vertrouwde jou, legde zijn leven in jouw handen, en je doodde hem. Je bent een moordenaar en je verdient

het niet om te leven. Je verdient het niet om een eigen leven uit te bouwen. (p. 157)

Na een tijdje begint Kevin dingen te zeggen die ingaan tegen dit ‘finale oordeel’ dat hij een moordenaar zou zijn. In de terminologie van Guilfoyle overschrijden zijn antwoorden als het ware de grenzen aangegeven door ‘de centraliserende middelpuntzoekende krachten van het narratief, dat Kevin in zijn greep heeft’ (p. 158). Dit vermogen om weerstand te hebben komt dus niet voort uit de persoon zelf, met al zijn of haar betekenis gevende contexten en geschiedenissen (bijvoorbeeld van vernedering) zoals we die gewoonlijk opvatten, maar uit het lichaam van de persoon.

Guilfoyle is met andere woorden wel erg optimistisch over de mogelijkheden van het subject om zulke *finale oordelen* te weerstaan, eens de therapeut het naar deze centrale positie geleid heeft door dit oordeel te vellen over de cliënt. Omdat volgens Guilfoyle’s Nietzscheaans opvatting subjecten altijd al meervoudig of multipel zijn en dit zowel lichamelijk als discursief, zullen ze dit ‘afmakende’ oordeel niet accepteren. Ze zullen zich willen verzetten. Dit verzet vindt zijn oorsprong zoals gezegd in het feit dat het lichaam wil ontsnappen aan het discursieve in het algemeen; maar om vervolgens zinvol of betekenisvol te worden, dient het verzet terug te keren naar het talige, discursieve domein, en dus opnieuw naar zijn onderwerping aan de machts-/kennisdynamieken. In de praktijk betekent dit dat de therapeut vervolgens overgaat naar de klassieke *remembering* of *re-authoring conversations*, wat Guilfoyle ook verder casuïstisch illustreert.

In het slothoofdstuk merkt Guilfoyle op dat weerstand ‘niet alleen de mogelijkheid opent om nieuwe posities, verhalen en praktijken te ontwikkelen, maar ook om vaak oude, gediskwalificeerde, verborgen, ondergesneeuwde, waarden, engagementen en principes, kortom een alternatieve ethiek te ontwikkelen’ (p. 167). Verwijzend naar Foucaults latere werk over het ethische subject maakt Guilfoyle een onderscheid tussen een *kennis-subject* en een *ethisch subject*. Het eerste stelt zich de vraag ‘Wie ben ik?’, en het is precies deze vraag die een cruciale rol speelt in de machts-/kennisdynamieken die ons positioneren als onderdanige en instemmende subjecten. Het ethische subject is ‘de persoon die zichzelf intentioneel heeft

vormgegeven volgens een bepaald ethos. Dit is iemand die zichzelf reconstitueert maar dan niet als een kennissubject, maar als een ethisch subject' (p. 174). De schijnbare paradox die Guilfoyle aantreft bij zowel White als Foucault verdwijnt en lost op in de conceptualisering van het ethische subject, dat aan de ene kant noodzakelijkerwijs een onderworpen subject blijft, voortgebracht door macht/kennisdynamieken, maar zich anderzijds reconstitueert volgens een persoonlijk ethos. Guilfoyle:

Het ethische subject is er een dat een manier gevonden heeft om zich reflexief en intentioneel te identificeren met een welbepaalde sociale vorm van constitutie en die dit niet doet vanuit gehoorzaamheid, gewoonte, of traditie, maar als een gevolg van het cultiveren van een persoonlijk ethos. (...) Het ethische subject ontleent zijn substantie aan een waaier aan cultureel beschikbare discoursen, die, op kritische wijze, kunnen gebruikt worden om narratief en performatief de persoon zijn of haar weerstanden aan te dikken tegen die discoursen die probleem-gesatureerde identiteiten voorschrijven. (p. 174-175)

Deze 'oplossing' overtuigt mij niet echt. In zijn hele argument creëert Guilfoyle eerst retorisch een enorme spreidstand tussen een bepaald zijn van buitenaf enerzijds en het vermogen om dan van binnenuit tot actie te komen anderzijds. Daarna lost hij de spanning op door het ethische subject van Foucault op te voeren als een *deus ex machina*. De vraag is om te beginnen of er wel zo een groot onderscheid kan gemaakt worden tussen 'gevormd of geproduceerd zijn door discoursen' en (*a sense of*) *personal agency*. De Wittgensteiniaan in mij gelooft eerder dat wij in staat zijn om tot een zekere bewegingsvrijheid te komen omdat en nadat we 'in cultuur gebracht zijn'.

Guilfoyle herleest en interpreteert vervolgens Michael Whites verslag van de *re-authoring conversatie* met Liam (White, 2007, p. 62) door de ogen van dit nieuwe perspectief. Het verrast de lezer die vertrouwd is met narratieve praktijken op dit punt gekomen niet dat Guilfoyle de vragen die White stelt die het gesprek van het 'landschap van de actie' naar het 'landschap van de identiteit' brengen gericht zijn 'op het ethische subject zelf, waar we hierover spreken' (p. 179). Guilfoyle werkt ten slotte het idee uit

dat therapeuten hun cliënten zouden moeten helpen om ‘versterkte ethische subjecten’ te worden, ‘die standhouden met zekerheid en veerkracht binnen de constitutieve krachten van macht en discursieve praktijken’ (p. 193).

De samenvatting van de argumentatie van Guilfoyle die ik hier gegeven heb schiet op vele vlakken tekort. Het bleek al bij al onmogelijk te zijn om iets in dit korte bestek te zeggen over dit boek, dat aanzet tot nadenken en intrigeert, zonder zijn auteur oneer te doen of de inhoud te simplificeren. Toch wens ik hier nog enkele persoonlijke kritische noten aan toe te voegen.

Mijn eerste opmerking betreft de kritiek op White. Soms bekritiseert Guilfoyle White expliciet; vaker is hij geneigd om ideeën en praktijken van White te herinterpreteren. Hij doet dat bij diverse gelegenheden. In plaats van de oplossingsgerichte benadering die hij toeschrijft aan White, verkiest hij om heel dicht bij het probleemverzadigde verhaal van de cliënt te blijven. Het *re-authoring* werk dat White doet in de Liam casus (White, 2007, p. 62 en verder) herinterpreteert hij in het licht van het werken aan een *versterkt ethisch subject*. Katharsis (White, 2007, p. 194-196) herinterpreteert hij als het bewogen worden naar de meest centrale positie binnen het probleemverhaal, in plaats van bewogen worden naar nieuwe plaatsen, bij voorkeur buiten het probleemverhaal. Doorheen het hele boek lijkt hij White te verwijten dat hij te optimistisch is en zo onvoldoende recht doet aan de ervaringen van vastgelopen zijn of hopeloosheid bij veel cliënten. Vreemd genoeg echter lijkt Michael Guilfoyle finaal ten prooi aan een veel groter optimisme dan White zou toegelaten hebben. Ook al is zijn beeld van de mens gefundeerd in een post-structurele constitutionele visie van gehoorzaamheid en instemming met machts-/kennisdynamieken, in de laatste zinnen lezen we dat er zoiets is als ‘de eindeloze mogelijkheid van de persoon om ruimte te maken voor zijn of haar eigen dynamisme, leven en creativiteit. Dit is iets waar we kunnen op vertrouwen bij de mens’ (p. 211). Maar als therapeuten kijken we best uit met dergelijke generalisaties en doen we er goed aan om telkens weer te *kijken* of onze opvattingen over de mens overeenstemmen met hoe die unieke persoon die tegenover ons zit zich gedraagt en zijn of haar eigen wereld ervaart.

Mijn tweede opmerking heeft te maken met het verantwoorden van ons therapeutische handelen. Laten we even stilstaan bij een citaat waar Guilfoyle White bekritiseert.

Natuurlijk is White niet verplicht om Foucault op elk vlak te volgen, maar ik vraag me toch af of narratieve hulpverleners zijn gaan aannemen (...) dat Foucault ons helpt om macht te begrijpen, maar niet om ‘*personal agency*’ te verstaan. De meer fundamentele kritiek zou hierop neerkomen dat de narratieve praktijk een soort van twee-wereldentheorie geërfd heeft met aan de ene zijde constitutieve macht/kennisdynamieken en aan de andere ‘*personal agency*’. Twee incompatibele werelden zijn in elkaar geflanst, en mogen naast elkaar bestaan, op conditie dat hun onderlinge relatie niet van dichtbij wordt onderzocht. (p. 169)

Dit is een streng oordeel over narratieve hulpverleners in het algemeen en White in het bijzonder. Toch begint Guilfoyle in dit citaat met een mildere toon als hij zegt dat White niet verplicht is Foucault in elk opzicht te volgen. We kunnen dit als een (meer algemene) vraag formuleren: *Is een therapeut verplicht om een (coherente) theorie of een geheel van (coherente) theorieën te volgen, en dit in elk opzicht?* Voor Guilfoyle lijkt het antwoord positief te zijn. Hij vindt het belangrijk dat narratieve therapeuten wat ze doen kunnen onderbouwen met een coherente theorie. Dit blijkt uit onderstaand citaat dat we kunnen lezen als een explicitering van zijn programma:

Misschien zouden we moeten proberen om *een coherent beeld* te vormen, dat niet per se dat van Foucault moet zijn, maar dat we ‘Foucaultiaans’ kunnen noemen, omdat het voortbouwt op wat dan wel *in overeenstemming is met de fundamentele notie van macht/kennis*. In elk geval, dit is het standpunt dat ik hier aanneem: ik probeer bij te dragen door *een theoretische formulering van de persoon* als iemand die geconstitueerd is in en door macht/kennisdynamieken, maar die tegelijkertijd over het vermogen beschikt om zich te verzetten en te handelen (agency). Ik hoop dat deze formulering bijdraagt aan wat de narratieve praktijk beoogt. (p. 81, *mijn klemtoon*)

Guilfoyle lijkt hier het theoretische op een hoger en algemener plan te plaatsen dan de concrete klinische praktijk. De vraag is hoe je die theorie dan een plaats geeft in die praktijk. White daarentegen introduceerde bijvoorbeeld theoretische begrippen als *landschap van bewustzijn* en *landschap van de actie*, die hij aan Jerome Bruner ontleende (White, 2007, p. 80 en verder), in zijn narratieve praktijken in een nauwe wisselwerking met de praktijk: hij herkende in de verhalen van cliënten bepaalde patronen die hij kon begrijpen en benoemen met deze concepten, en vervolgens zette hij deze begrippen in omdat ze hem hielpen om bepaalde interventies te doen. White onderzocht met andere woorden de bruikbaarheid van dergelijke theoretische concepten klinisch. Als ze hem en zijn cliënten niet vooruit hadden geholpen, dan had hij ze laten vallen. Het is moeilijk te begrijpen hoe een algemene theorie (van de persoon) in abstracto als legitimering kan gebruikt worden voor wat de therapeut doet. De degelijkheid van therapeutische interventies dient allereerst afgetoetst te worden aan de cliënt en niet aan wetenschappelijke of andere theorieën. Stel dat een therapeut de *inlevende positionerende praktijken* toepast bij cliënten die zichzelf en hun situatie als hopeloos ervaren, en vervolgens zich verantwoordt door te verwijzen naar het theoretische kader dat Guilfoyle hanteert. Maar wat als het fout loopt? Guilfoyle had er ook voor kunnen kiezen om de termen en concepten van denkers die hij citeert, zoals Nietzsche en Klossowski, of literatuurwetenschappers als Bakhtin te beschouwen als (tijdelijke en vervangbare) metaforen, die ons kunnen helpen, voor een tijdje, in onze nooit eindigende zoektocht naar passende wegen om mensen te helpen. John Heaton, die zich in zijn nadenken over psychotherapie laat leiden door de filosoof Ludwig Wittgenstein, neemt een dergelijk standpunt in:

Psychotherapie (...) is een samenraapsel van technieken en praktijken die gebruikt worden om mensen die mentale pijn en spanning ervaren te helpen. De psychotherapeut geeft mensen 'ruimte' om te denken en te voelen en gebruikt samen met hen beelden, analogieën, metaforen of humor om hun denken te helpen ontwikkelen. (Heaton, p. 52)

Als bepaalde van die beelden, concepten of metaforen (denken we maar aan de kaarten of 'maps' in de narratieve praktijk) heilzaam en bruikbaar blijken, dan kunnen ze een 'lokaal' theoretisch statuut krijgen. Het worden

dan theorieën over geleefde praktijken, concrete interacties en betekenis-
sen in context versus ahistorische, ‘absolute’ theorieën, waar tijd, plaats,
ruimte en proces uit zijn verdwenen.

Naast het probleem van de legitimering is er een tweede probleem met het
overwaarderen van abstracte theorieën, dat opduikt in het laatste hoofd-
stuk *From the Resisting Figure to the Ethical Subject*. Waar het de bedoe-
ling zou moeten zijn van (narratieve) therapie om mensen te helpen die
lijden onder psychische of existentiële pijn, sluipt een andere doelstelling
binnen: cliënten moeten ethische subjecten worden, meer nog, ze moe-
ten ‘versterkte ethische subjecten’ worden. Terwijl White ontdekte dat het
mensen vooruithielp door bijvoorbeeld in *re-authoring gesprekken* mensen
te verbinden met wat zij zelf de moeite waard vinden, met wat in hun
ogen deel uitmaakt van het ‘goede leven’, en dus het ethische, lijkt er bij
Guilfoyle sprake van een doel-middel-omkering. Wat helpend kan zijn –
namelijk verbondenheid ervaren met wat men zelf belangrijk vindt in het
leven – wordt een doel op zich. Misschien bedoelde Guilfoyle het niet zo,
en het is bijzonder jammer dat het niet meer mogelijk is om hem dit zelf
te vragen. Toch geloof ik dat het een risico is dat we nemen als we kramp-
achtig proberen om therapeutische of hulpverleningspraktijken te doen
passen in het Procrustesbed van algemene filosofische of wetenschappelijke
kaders.

In zijn *Filosofische Onderzoekingen* waarschuwt Wittgenstein (1958, § 593)
zijn collega’s filosofen voor een eenzijdig dieet:

Een hoofdoorzaak van filosofische ziektes – een eenzijdig dieet: men voedt
zijn denken met slechts één soort voorbeelden.

Ik denk dat dit *mutatis mutandis* ook het geval is voor therapeuten. White
liet zich inderdaad inspireren door de filosoof Foucault, maar ook door
psychologen als William James en Jerome Bruner, de antropoloog Bar-
bara Myerhoff, en nog vele anderen. Daarnaast speelden allerlei inspiraties
uit zijn eigen leven een belangrijke rol. Guilfoyle benadert White als een
strikte Foucaultiaan en de narratieve therapie als een strikte Foucaultiaanse
praktijk. Het is zeer de vraag of White zichzelf hierin zou herkend hebben.

Hillewaere en van Hennik (2008) verwijzen in hun uitgebreide In Memoriam gewijd aan het leven en werk van White nergens naar Foucault.

Dit boek roept een in dit tijdsgewricht met zijn eis tot transparantie en (wetenschappelijke) verantwoording een erg prangende vraag op: *Is het mogelijk om verantwoording te vinden voor therapeutische keuzes, door te verwijzen naar of zich te baseren op algemene theorieën, of ze nu gebaseerd zijn op wetenschappelijke bevindingen dan wel op filosofische?* Na de lezing van dit boek ben ik geneigd de vraag negatief te beantwoorden. Ik geloof dat het een goed idee is om woorden, metaforen, beelden enzovoort te zoeken, die passen bij hoe wijzelf en hoe onze cliënten nieuwe therapeutische paden ervaren. Deze woorden, metaforen en beelden kunnen afkomstig zijn uit wetenschappelijke, filosofische en literaire bronnen. Doordat we deze nieuwe therapeutische methoden of technieken in woorden gieten, kunnen ze krachtiger worden als mogelijkheid, herkenbaar en herhaalbaar worden voor anderen, en misschien zelfs geïnstitutionaliseerd worden (zoals gebeurd is met de *externaliserende conversaties*). Ze kunnen dan een soort van lokaal, gesitueerd theoretisch statuut krijgen. Ze voeden het klinische gebeuren, maar het klinische gebeuren kan niet tot deze theorieën gereduceerd worden. We zetten dus met andere woorden een stap te ver als we gaan geloven dat onze beschrijvingen de therapeutische werkelijkheid kunnen vatten en weergeven in al zijn nuances. Wat onze cliënten en wat wij zelf als therapeuten zijn en doen, is zoveel rijker dan welke woordelijke, theoretische of andere uitleg daarvan ooit kan zijn. Dit is volgens mij een essentieel aspect van de wijsheid van een therapeut als White, die ontbreekt in het boek van Guilfoyle.

Het staat de lezer uiteraard vrij om zelf een oordeel te vormen. Maar dit boek is een must voor (ervaren) narratieve en andere therapeuten. Al was het maar door de vele vragen die ons uitnodigen om te blijven nadenken en niet toe te geven aan de verleiding om de vraagstelling definitief af te sluiten met een antwoord. Bijvoorbeeld de vraag of er subjectiviteit mogelijk is buiten het sociale, discursieve, talige om. (Ik denk dus van niet.) En hoe we ons een dergelijke subjectiviteit zouden kunnen voorstellen. Deze vraag is direct verwant met een volgende: welke zinvolle rol kan het lichaam – stel dat het inderdaad vooraf gaat aan het talige en er dus aan

ontsnapt – spelen in de therapie en het leven van mensen in het algemeen? Hoe kunnen wij als therapeuten ook onze eigen gevoelens van onmacht en hopeloosheid constructief aanwenden voor onze cliënten, zoals Guilfoyle geprobeerd heeft? Hebben wij een ahistorische theorie (van de persoon) nodig om mensen te kunnen helpen? (Ik denk het niet.) En last but not least, zou het kunnen zijn dat er ons mensen opzoeken die we niet *kunnen* helpen? (Ik vrees dat het antwoord ja is.)

Literatuur

- Heaton, J. (2010). *The talking cure. Wittgenstein on language as bewitchment & clarity*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hillewaere, B., & van Hennik, R. (2008). Leven en werk van Michael White. *Systeemtheoretisch Bulletin*, 26, 129-161.
- Guilfoyle, M. (2014). *The person in narrative therapy: A post-structural, Foucauldian account*. New York: Palgrave Macmillan.
- Rorty, R. (1989). *Contingency and solidarity*. New York: Cambridge University Press.
- White, M. (2007). *Maps of narrative practice*. New York: Norton.
- Wittgenstein, L. (1958). *Philosophical investigations*. Oxford: Blackwell.

